

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра історії української літератури та компаративістики

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ПРОБЛЕМА ІСТОРИЧНОЇ І ХУДОЖНЬОЇ ПРАВДИ В
ІСТОРИЧНІЙ РОМАНІСТИЦІ Р. ІВАНИЧУКА»**

Виконала: студентка 2 курсу

Ukr В1-М 18 групи

Спеціальності 014.01

Середня освіта (Українська мова і література)

Лиськова Ольга Олександрівна

Керівник:

Насмінчук Г.Й., кандидат філологічних наук,
професор кафедри історії

української літератури та компаративістики

Рецензент: Шулик П.Л., кандидат філологічних
наук, доцент кафедри германських мов і
зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНА І ХУДОЖНЯ ПРАВДА ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА	9
1.1 Теоретико-методологічні засади еволюції поняття «історична і художня правда»	9
1.2 Рецепція історичного роману Р. Іваничука українським літературознавством	13
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ В РОМАНІ «МАЛЬВИ»	35
2.1 Літературна доля роману: до проблеми створення й видання	
2.2 Історична основа твору і її сюжетно-композиційне втілення	35
2.3 Образна система роману як засіб реалізації проблеми національного характеру	47
РОЗДІЛ 3. «ЖУРАВЛИНИЙ КРИК» ЯК ЛОГІЧНЕ ПРОДОВЖЕННЯ РОМАНУ «МАЛЬВИ»: КОНЦЕПЦІЯ МЕЧА І МИСЛІ	55
3.1 Панорамність зображення подій у творі. Проблема історичної і художньої правди	55
3.2. Образи Петра Калнишевського і Павла Любимського як вияв авторської позиції	66
РОЗДІЛ 4. УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ – ЦЕНТР РОМАНУ «ОРДА»	
4.1. «Орда» як різновид «хімерного роману», його національний і зарубіжний контекст	
4.2 Історіософська концепція Р. Іваничука і її втілення в	

образах отця Єпіфанія та Мотрі-Лебедиці

4.3 Роман «Орда» і містерія «Великий льох» Т. Шевченка: до питання типологічних паралелей

ВИСНОВКИ

78

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

81

ВСТУП

Актуальність теми та стан її наукової розробки. Прикметною рисою літературних запитів суспільства на перетині ХХ – ХХІ ст. є зростаючий інтерес до минулого. Історична проза – один із найпродуктивніших і найпопулярніших літературних жанрів. І це закономірно, адже історичне минуле – своєрідне дзеркало, у яке вдивляються наступні покоління, щоб усвідомити власну генетичну природу й можливості та перспективи суспільного розвитку. Перед сучасним літературознавством стоїть завдання не тільки історико-літературного вивчення, а й теоретико-літературного осмислення феномену історичної прози.

М. Ільницький зауважував: «Історична тема в літературі – це посилено пульсуюча думка, а не лише опис, відтворення подій та фактів. Наша література дозріла до відображення історії духовної, історії мислячої, історії ідей. Черпати з криниці минулого досвіду ту цілющу воду, яка оздоровлює й нашого сучасника, – найперше завдання» [31, с. 90].

Сьогодні історична романістика засвідчує зростання її ідейного потенціалу, відбиваючи піднесення духовного рівня сучасника, ускладнення соціальної, моральної, філософської проблематики, яку висуває перед літературою час. Історичні романи – це єдність поколінь, спадкоємність духовних традицій, пріоритет загальнолюдських цінностей, усвідомлення того, що без засвоєння і збереження надбань минулого рух вперед неможливий.

Як і будь-який інший твір, історичний роман має два виміри сприймання його читачем: часовий і просторовий. Твір історичної тематики – це унікальна система, у якій відбувається зрощення декількох часопросторових площин, площин двох правд (історичної і художньої): реальної площини (історична подія), площини переживань автора (автор зіставляє площину історичного фактажу і площину реального часу митця, надаючи їм нової якості, привносить у твір власний досвід, створюючи в ньому площину реального часу читача).

Ми звертаємося до минулого, щоб краще зрозуміти сучасність. І в цьому розумінні твори **Романа Іваничука** (1929 – 2017), одного із незаперечних лідерів українського історичного роману, написані на актуальні теми. Індивідуальний мистецько-естетичний феномен Р. Іваничука вирізняється на тлі розвою українського письменства ХХ – поч. ХХІ століть утвердженням антитоталітарного пафосу, запереченням меншовартості української нації. Найактивніший, творчо найпродуктивніший з усіх майстрів історичної прози Роман Іваничук, по суті, охопив чи не найважливіші періоди з минулого нашого народу.

Його історичні романи з акцентуванням на особливостях національної ментальності є яскравим доказом того, що героїчне минуле цікавить письменника не само по собі, а як таке, що здатне служити сучасності, спроможне піднести соціальну і національну свідомість громадян. Проза Романа Іваничука належить до так званої «нової хвилі» українського історичного роману, характерними рисами якого є концептуально-аналітичний підхід до минулого. Шлях Іваничука до історичної прози й утвердження себе в ній був доволі тривалим. Історія в нього спроектована на сучасне, на загальнолюдську проблематику. Історична романістика Р. Іваничука тяжіє до філософського, алегорично-параболічного письма, до Шевченківських концептів, зверненням до християнських мотивів, використанням великої галереї образів-символів, фундаментом яких виступають архетипні образи власне національної свідомості.

Такі риси, як віра у свій народ, відданість Вітчизні, віра в її майбутнє і робить героїв Іваничука незламними в найтяжчих випробуваннях. Герої історичних романів письменника нерідко нагадують сучасників, тобто історичні події, діяльність історичних постатей за аналогією проглядаються крізь призму сучасності і навпаки [13, с. 56].

Як прозаїк, Роман Іваничук абсолютно індивідуальний і неповторний. Такого відданого історичній тематиці митця в українській літературі не було, який би так професійно, глибоко, зі смаком і умінням осучаснював історію.

Роман Іваничук приходиться до думки, що «національний письменник – це той, для кого не існує заборонених тем». В одному зі своїх інтерв'ю він підходить до першопричин свого письменницького кредо, до основних канонічних засад своєї естетики: «Будь-яка праця, в тому числі й письменницька, виправдовує себе лише тоді, коли додає до людського існування бодай дрібку нового смислу...» [5, с. 144].

Дослідивши історичну і художню правду романів Іваничука, співставивши життєвий і художній матеріал його творів, ми зможемо вести мову про національний характер історичної прози письменника. Мета романіста – розкрити, художньо осмислити основні етапи духовної історії народу в соціальному, національному, моральному та естетичному виявах. Історична романістика Р. Іваничука була і залишається об'єктом літературно-критичних рефлексій багатьох сучасних критиків і літературознавців. Найчастіше до його історичних візій звертаються дослідники С. Андрусів, В. Антофійчук, Н. Бічуя, М. Ільницький, Г. Насмінчук, Т. Салига, М. Слабошпицький, О. Слоньовська, І. Яремчук. Сукупно вони створили аналітичне дослідження історичної романістики письменника. Однак у цих роботах лише принагідно йде мова про співвіднесення історичної і художньої правди в межах одного історичного роману і творчості в цілому.

Тема пробудження «довірливого» та «незрячого» народу, тема патріотизму та збереження людської гідності завжди буде залишатися однією з важливих в українській літературі, оскільки мова йде про духовне прозріння, відродження української нації. В цьому і полягає **актуальність** роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломну роботу виконано на кафедрі історії української літератури і компаративістики в рамках науково-дослідної програми «Проблеми традиції і новаторства в українській літературі: компаративні аспекти», над якою працює професорсько-викладацький склад кафедри.

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що Р. Іваничуку, як історичному романістові, з огляду на романи «Мальви», «Орда», «Журавлиний крик», «Бо війна війною», «Хресна проща», історико-біографічні полотна, вдалося відіграти «певну роль у переорієнтації нашої історичної прози з властивого ілюстрування історичних подій і діяльності історичних постатей на історично правдиве, але символічне водночас осмислення моральних і духовних уроків історії в проекції на нашу сьогоденню культурно-духовну ситуацію в ім'я майбутнього народу» [15, с. 3]. Тому **мета роботи** – дослідити творчість українського романіста Романа Іваничука з погляду співвіднесення в його визначальних творах проблеми історичної і художньої правди, відтак з'ясувати художні параметри концепту національного у творчій свідомості письменника.

Головними завданнями роботи є:

- проаналізувати історію написання романів «Мальви», «Орда», «Журавлиний крик»;
- проаналізувати особливості національного буття, відтворені в історичних романах письменника;
- з'ясувати історичну основу творів;
- зіставити життєвий і художній матеріал романів;
- дослідити смислове навантаження системи художніх образів, дослідити символіку творів;
- з'ясувати порушені автором політичні та морально-етичні проблеми;
- розкрити актуальність історичних романів Р. Іваничука, визначити їх історичний контекст відповідно до викликів сучасності.

Отже, **об'єктом** дослідження є історичні романи «Мальви», «Орда», «Журавлиний крик» Романа Іваничука. **Предмет** дослідження – історична та художня правда творів, ідейно-естетичні пошуки і новації письменника в жанрі історичного роману.

Теоретико-методологічною базою даного дослідження є фундаментальні праці з питань розвитку сучасного історичного роману (Ільницький М. «Людина з історії: сучасний український історичний роман»,

Федорів Р. «Сучасність історичної теми», Сенік Л. «Роман як життя», Ковальчук О. «Роман філософського спрямування», Мельничук Б. «Випробування істиною. Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)», Андрусів С. «Вогонь нашої пам'яті: історична проза в контексті сьогодення», Ромащенко Л. «Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози», Слабошпицький М. «Мистецтво писати історичні романи» та ін.). **У роботі** використано **наукові** дослідження, що стосуються життя і творчості письменника, зокрема праці Бічуї Н. [4–6], Дончика В. [13], Ільницького М. [28–32], Насмінчук Г. [50–52], Слабошпицького М. [64–67], Слоновьовської О. [69; 70] та ін., а також розвідки про специфіку історичного жанру, про сучасний літературний процес С. Андрусів[1], В. Антофійчука [2], О. Ковальчука [36], Б. Мельничука [44], І.Набитовича [46], М. Наєнка [47; 48], Л. Сеніка [61].

Методи дослідження. У процесі дослідження ми послуговувалися методологічним інструментарієм, який дав змогу залучити відомості зі сфери літературознавства і суміжних дисциплін. Зокрема, культурно-історичний метод дозволяє вивчати художні твори письменника в контексті духовної культури суспільства. Біографічний метод презентує нерозривний зв'язок між особистістю Романа Іваничука і його творчою спадщиною, дає змогу зясувати джерела творчості письменника. Особисті психологічні риси автора перенесено на психологічну характеристику персонажа. Міфологічний метод прислужився аналізу архаїко-ритуальної канви роману «Орда», трактуванню символічного підтексту окремих епізодів аналізованого твору і показові значення народнопісенної основи для розуміння внутрішнього світу героя. Порівняльний метод дозволив зафіксувати результати зіставлення творів сучасного автора та класиків української і зарубіжної літератури. Важливим для дослідження виявився також типологічний метод, котрий став незамінним при зіставленні романів Р. Іваничука з творами митців другої половини ХХ – початку ХХІ ст. і на етапі завершального аналізу та узагальнень. Історичні романи Р. Іваничука

проаналізовані в контексті «мислячого» (М. Ільницький) історичного роману, висвітлено літературно-критичний дискурс творчості.

Наукова новизна роботи полягає у розкритті актуальності романів «Мальви», «Орда», «Журавлиний крик» щодо відродження та збереження національного духу. Дипломна робота є спеціальним дослідженням проблеми історичної і художньої правди в історичних романах Романа Іваничука. У роботі простежено генезу художнього мислення автора, витoki і способи репрезентації ним історіософських, світоглядних концепцій, що ще не було предметом окремого комплексного дослідження. Інтерпретацію проблематики, художньої природи творів видатного сучасного прозаїка здійснено на тлі історико-літературного процесу другої половини ХХ – початку ХХІ ст., що дало змогу з'ясувати їх художні якості, визначити місце і значення в історії сучасного українського письменства.

Практичне значення роботи ґрунтується на можливостях його використання на уроках української літератури з позакласного читання, при вивченні факультативного курсу з історії української літератури ХХ століття у старших класах загальноосвітніх шкіл, а також шкіл з поглибленим вивченням української мови та літератури, в гімназіях, ліцеях, коледжах, у практичній роботі вчителів-словесників.

Апробацію результатів дослідження здійснено у процесі педагогічної практики, а також у формі повідомлення під час звітної студентської наукової конференції за підсумками НДР у 2018-2019 навчальному році. Виступила на науково-практичній конференції «Література української діаспори у світовому історико-культурному контексті» (м. Херсон).

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел (80 позицій). Загальний обсяг роботи – 92 сторінки.

ВИСНОВКИ

У літературі ХХ століття гостро постало питання про специфіку національного характеру і поглибився інтерес до історії, про що свідчить велика кількість історичних романів в українській літературі. Потрібно було показати, куди ведуть події, до чого приходить епоха, показати майбутнє, що виникає з руїн минулого. Роман Федорів, Валерій Шевчук, Павло Загребельний, Іван Білик, Раїса Іванченко, Володимир Малик створили сучасний український історичний роман.

Літературний доробок Романа Іваничука також є знаковим у процесі утвердження української національної культури. Творча спадщина Романа Іваничука є ваговою складовою літературного процесу другої половини ХХ і початку ХХІ століть, що збагачує художній арсенал історичної романістики, допомагає осмислити недосліджені, забуті, а іноді негативно окреслені події української історії. Увесь історичний доробок прозаїка об'єднується в один великий цикл творів про історію України, що охоплює період з ХV до ХХ століття і має заголовок «Меч і мисль».

Для кожного свого роману письменник добирає хронологічно іншу точку відліку, яка є критичною у світовій історії й трагічною в історичній долі України. Для свого раннього твору «Мальви» автор такою точкою обирає вихід Османської імперії на світову арену і часи безгетьманства в Україні; для «Журавлиного крику» – час французької революції і приходу на престол російської імператриці Катерини ІІ, ліквідації інституту гетьманства в Україні; для «Орди» – час протистоянь російського царя Петра І і шведського короля Карла ХІІ, гетьманування Івана Мазепи. Незважаючи на те, що автор звертається до різних історичних епох, спільною рисою для точок відліку зображуваних подій у його творах постає історичний момент утрати Україною своєї державності.

Письменник робить спробу визначити взаємозв'язок між історичними подіями, обраними ним для висвітлення, і тими, що передували та відбувалися після них. Тим самим він розширює часові рамки творів: з їхніх сторінок читач сприймає історію як ланцюг взаємопов'язаних між собою подій та явищ.

Роман Р. Іванчука «Мальви» – перший історичний роман письменника, який присвячений одній з найблагородніших тем, які звучать актуально і сьогодні – темі патріотизму і збереження людської гідності. Мова твору багата, насичена народними українськими прислів'ями, приказками, піснями. Автор дібрав до кожного розділу епіграфи, афоризми, притчі, цитати з Корану, щоб донести до читача перлини східної мудрості. Також у тексті трапляється татарська, арабська й турецька лексика, що надає твору особливого колориту. Роман «Мальви» – символічний. Мальви, такий же символ України, як верба і калина, на батьківщині пишаються гінким зростом і буйством барвів. Але письменнику довелося бачити ці квіти в Криму. Відтак він провів паралель: мальви (на благодатному рівному чорноземі – на випаленій сонцем кримській землі) і українці (господарі власної хати – знищені у бусурменській неволі).

Історичний роман «Мальви» спонукає до роздумів про минуле і сучасне рідної землі. Цей твір – гімн борцям за волю України; книга-застереження, книга-роздум, заповіт нащадкам; спогад-співчуття про полонених, уярмлених, силою вирваних з рідної землі; реквієм по закатованих, знищених ворогами; відлуння голосінь, ридань, невольничих плачів. А найголовніше – це порада жити за Божими законами.

У романі «Журавлиний крик» автор вдається до використання прийому внутрішнього монологу; в такий спосіб переосмислюються події історії, вчинки героїв, які спочатку зображаються у творі, а потім аналізуються самими героями-учасниками. Міркування героїв складають в одне ціле їх роздуми над минулим і теперішнім. Засобом поєднання часових пластів минулого, сьогодення й майбутнього є осмислення письменником одвічних морально-духовних проблем, які супроводжували й будуть супроводжувати людство протягом його існування.

Роман «Орда» – цікаве явище в мистецькому житті України: він розкриває трагічні події XVIII століття, пов'язані з руйнуванням Батурина. Він увиразнює ідеологію гетьмана як будівничого держави, просвітника, політичного діяча, який думав про єдність, цілісність, самостійність України, розширює літературні обрії читача.

Притчовий характер роману «Орда» визначає його структуру. Принцип параболи, характерний для притчових творів, обумовлює відрив оповіді від конкретного часу, конкретних обставин, заглиблення героя в позачасовість, у якій автор розкриває суспільні суперечливості в історії України не лише післямазепинської доби, а й у сучасний письменникові період.

Характерними концептами історичного роману «Орда» стали: суголосність із Шевченківським баченням історії України і її трагедії; цілковита відповідність ідейного пафосу твору гуманістичним вимогам сучасного суспільства; широта часопросторової системи, яку письменник змальовує, вводячи традиційний для історичної романістики хронотоп подорожі; послідовна деконструкція радянської історії та ідеології; продуктивне використання елементів попередньої культури, тяжіння до архетипних структур; застосування техніки синтезу реального і фантастичного дискурсів.

Актуальність роману «Орда» полягає у відтворенні історичної правди пригноблення українців протягом багатьох століть, символічному трактуванні образів, умінні аналізувати історичні факти в контексті сучасного світосприйняття, донести до сучасників весь трагізм нашої історії, глибоку віру в непереможність духу українського народу, в його волю, в об'єднанні українського народу навколо питання відродження національної ідеї. Така різноманітність концептів роману «Орда» сприяє глибокому усвідомленню ідейної наповненості твору, його мистецькій реалізації.

Р. Іваничук прагне показати читачеві, що його сучасник стоїть перед розв'язанням тих же проблем, що й українець сотні років тому.

Осмилення проблеми морального вибору, любові до рідної землі, вірності в коханні, обов'язку перед суспільством, причин зради в автора виходить за часові рамки. Він робить спробу відстежити, як формувалося протягом віків уявлення людини про добро і зло.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів С. Вогонь нашої пам'яті: Історична проза в контексті сьогодення. *Київ*. 1990. № 1. С. 125–127.
2. Антофійчук В. Образ євангельського зрадника у творчості Романа Іваничука. *Євангельські образи в українській літературі ХХ століття*. Чернівці : Рута, 2001. С. 175–193.
3. Астаф'єв О. Богдан Лепкий: Хай святиться ім'я Мазепи. *Вітчизна*. 2002. № 11-12. С. 129–130.
4. Бічуня Н. Розімкнуте коло слова або ж свято визнання (Кілька роздумів про нові твори Романа Іваничука). *Дзвін*. 1995. № 5. С. 125–131.
5. Бічуня Н. Горіння й не згорання (про прозаїка Романа Іваничука). *Дзвін*. 2004. № 5-6. С. 130–135; 141–145.
6. Бічуня Н. Роман Іваничук: світ зловив мене, і я тішуся тим. *Дзвін*. 1999. № 7. С. 65–69.
7. Бойко О. «А в серці тільки ти, моя прекрасна, рідна Україно!»: Урок позакласного читання в 9 класі за романом Іваничука «Яничари» («Мальви»). *Дивослово*. 2009. № 5. С. 16–19.
8. Воловець Л. І Господь благословив. *Дзвін*. 1994. № 1. С. 15–18.
9. Ганущак О. Обов'язок митців – захистити культуру: [розмова з Р. Іваничуком]. *Літературна Україна*. 2007. 13 грудня. С. 6.
10. Горболіс Л. Пам'ятати про «тайники, де живе наша першообразна природна стихія»: на основі роману Р. Іваничука «Мальви» про руйнування українця за умов чужини. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях*. 2011. № 10. С. 47–50.
11. Голубка С., Голубка Т. Провісник національного відродження: Про українського письменника Р. Іваничука. Львів : Світ, 1999. 91 с.
12. Доба Руїни: погляд істориків та письменників. *Київська старовина*. 2002. № 4. С. 25–29.

13. Дончик В. Духовний вимір прози Р. Іваничука. *Дивослово*. 1999. № 5. С. 54–60.
14. Ємчук Т. Світоглядний фон і художня творчість Романа Іваничука та Грема Гріна. *Мандрівець*. 2007. № 1. С. 46–51.
15. Жулинський М. Виміри людської пам'яті. *Літературна Україна*. 1986. 18 вересня. С. 3.
16. Жулинський М. Тарас Шевченко: діалог з Богом за Україну. *Тарас Шевченко і українська культура XXI ст.* : Науковий збірник за матеріалами Всеукраїнського наукового симпозиуму. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С.7–19.
17. Іваничук Р. Благослови, душе моя, Господа... [Текст] : щоденникові записи, спогади і роздуми. Львів : Просвіта, 1993. 270 с.
18. Іваничук Р. І. Дороги вольні і невольні: Спогади та медитації. Львів : Просвіта, 1999. 575 с.
19. Іваничук Р. І. Журавлиний крик: Роман. Харків : Світовид, 2001. 384 с.
20. Іваничук Р. І. «Історію носимо в собі...» [Бесіда з укр. письменником Р. І. Іваничуком / Записав Г. М. Штонь]. *Дніпро*. 1990. № 6. С. 124–128.
21. Іваничук Р. І. Мальви. Орда: Романи. Харків : Євроекспрес, 2000. 416 с.
22. Іваничук Р. І. Моя кунсткамера: із авторського досвіду. *Березіль*. 2006. № 10. С. 103–171.
23. Іваничук Р. І. На зламі епох мусимо творити відважно й талановито *Літературна Україна*. 2009. № 5 С. 1–3.
24. Іваничук Р. І. На маргінесі: спогади, рефлексії, сюжети. *Березіль*. 1997. № 11-12. С. 28–110.
25. Іваничук Р. І. Нещоденний щоденник (Книга четверта, 2006 рік). *Дзвін*. 2002. № 2. С. 26–52.
26. Іваничук Р. І. «Письменником я народився...» [інтерв'ю / розпитував С. Козак]. *Літературна Україна*. 2009. 22 жовтня. С. 6.
27. Іваничук Р. І. Чистий метал людського слова. Київ : Радянський письменник, 1991. С. 193–200; 259–260.

28. Ільницький М. Історія крізь призму духовності: візія Романа Іваничука. *Слово і час*. 2019. № 5. С. 14–20.
29. Ільницький М. Історія мисляча. *На перехрестях віку : У трьох ки*. Київ : Вид.дім «Києво-Могилянська академія». 2008. Кн. 1. С.170–184.
30. Ільницький М. Літературний Львів і «шістдесятництво». *На перехрестях віку : У трьох ки*. Київ : Вид.дім «Києво-Могилянська академія». 2008. Кн. 2. С. 524–580.
31. Ільницький М. Людина з історії : сучасний український історичний роман. Київ : Дніпро, 1989. С. 80–97.
32. Ільницький М. У передчутті очищення [Літературне життя Львова 70-80-х рр.]. *Дзвін*. 2003. №5-6. С. 127–137.
33. Історія української літератури ХХ ст. / За ред. В. Дончика. Київ : Либідь, 1998. – С. 19–35.
34. Избранные произведения мыслителей Ближнего и Среднего Востока IX – XIV вв. Москва: Изд-во Социально-экономической литературы, 1961. 634 с.
35. Каплюк К. Діалогічний зв'язок часопросторів автора й читача художнього твору (на матеріалі історичної прози Р. Іваничука). Переяслав-Хмельницький, 2008. С. 54–63.
36. Ковальчук О. Роман філософського спрямування (лірико-романтична проза 70-х років). *Радянське літературознавство*. 1988. № 3. С. 45–52.
37. Колядич Ю. Традиціоналізм і традиція як джерела прози Романа Іваничука. *Дивослово*. 2006. № 9. С. 51–56.
38. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
39. Лепкий Б. Не вбивай. Батурин: Історичні повісті. Київ : Дніпро, 1992. 535 с.
40. Лесин В.М. Словник літературознавчих термінів. Київ : Радянська школа, 1971. 486 с.
41. Літературознавча енциклопедія: У двох томах Т. 1. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

42. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
43. Мельник Я. Художня література як міф. *Зарубіжна література в навчальних закладах України*. 2001. № 6. С. 15–18.
44. Мельничук Б. Випробування істиною. Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення) Київ : ВЦ «Академія», 1996. 272 с.
45. Мор Томас. Утопія. Кампанелла Томаzzo. Місто Сонця. Київ : Дніпро, 1988. 207 с.
46. Набитович І. Святий Грааль в українській прозі ХХ століття. *Визвольний шлях*. 2001. № 3. С. 97–107.
47. Наєнко М. Сьогодення як пам'ять історії // Наєнко М. П'ятиліття українського роману. Київ : Рад. письменник, 1985. С. 18–56.
48. Наєнко М. Романтичний епос: Ефект українського романтизму і українська література. Вид. 2-е, із змінами і доп. Київ : Просвіта, 2000. 236 с.
49. Наливайко Д. Мазепа в українській літературі ХХ ст.: Історія та міф. *Слово і час*. 2002. № 9. С. 3–17.
50. Насмінчук Г. Й. Історіософська концепція роману «Орда» Р. Іваничука та її мистецька реалізація. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. № 7. С. 55–58.
51. Насмінчук Г. Й. Символіка роману «Орда» Р. Іваничука у дзеркалі містерії «Великий льох» Т. Шевченка. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : філологічні науки*. Випуск 9 : за матеріалами Міжнародної конференції, присвяченій 190 річниці з дня народження Т. Г. Шевченка. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 103–114.
52. Насмінчук Г. Й. Еволюція українського історичного роману : Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. 136 с.

53. «Народ маліє тоді, коли втрачає духовність...» : до проблеми вивчення історичного роману «Орда» Романа Іваничука у ВНЗ. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2008. № 11. С. 34–41.
54. Оскоцкий В. Роман и история. Москва, 1980. 312 с.
55. Павленко С. Загибель Батурина 2 листопада 1708 року. *Історичний журнал*. 1994. № 6. С. 150–153.
56. Пахаренко В. «Великий льох»: національна ідея, історіософія, метафізичний контекст. *Слово і час*. 2001. № 3. С.16–23.
57. Польська думка про Мазепу. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2002. № 2. С. 36–40.
58. Роздольська І. «... Я для себе усе з'ясував...»: штрихи до силуети Р. Іваничука. *Дзвін*. 2001. № 4. С. 11–15.
59. Ромащенко Л. Проблема історичної пам'яті в творчості шістдесятників. *Слово і час*. 2002. № 4. С. 15–19.
60. Ромащенко Л. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози. Черкаси, 2003. 208 с.
61. Сенік Л. Роман як життя. [До питання теорії роману]. *Жовтень*. 1968. № 1. С. 136–143.
62. Сиротюк М. Український радянський історичний роман: проблема історичної та художньої правди. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. 395 с.
63. Світлик О. Історію пишемо сьогодні: зустрічі з Р. Іваничуком. *Літературна Україна*. 2008. 11 вересня. С. 5.
64. Слабошпицький М. Роман Іваничук. Літературно-критичний нарис. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 13–39; 45–54; 129–144.
65. Слабошпицький М. «Мисль не повинна вмерти» : Штрихи до портрета письменника. *Українська мова і література в школі*. 1989. № 5. С. 8–17.
66. Слабошпицький М. Мости між поколіннями епох. *Літературні профілі*. Київ : Дніпро, 1984. С. 140–169.
67. Слабошпицький М. Талант, помножений на волю. Нотатки про Романа Іваничука і мистецтво історичного роману. *Київ*. 2009. № 5-6. С. 158–167.

68. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. 2-е вид., доповн. Львів : Літопис, 2001. 345 с.
69. Слоньовська О. Подолання людиною простору і часу в міфічному аспекті втечі і митарств. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 4. С. 68–73.
70. Слоньовська О. Чи виросла у нас уже Голгофа? (Погляди на роман «Орда» Р. Іваничука). *Дивослово*. 1994. № 5-6. С. 45–46.
71. Соя Б. З книги минулого нашого народу. Урок-конференція за твором Романа Іваничука «Яничари» («Мальви»). *Урок української*. 2004. № 5-6. С. 42–49.
72. Сорока П. У світлі конкретної правди [рец.: Іваничук Р. Нещоденний щоденник. – Львів, 2005]. *Дзвін*. 2005. № 12. С. 141–143.
73. Сучасний тлумачний словник української мови / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2006. 832 с.
74. Театр моєї душі. *Просценіум*. 2007. № 2-3. С. 8–10.
75. Тичина П. В серці у моїм...: Вірші та поеми. З недрукованого й призабутого. Київ : Дніпро. 1970. 302 с.
76. Українка Леся. Зібр. Творів у 12 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т.4. 347 с.
77. Урок за романом Р. Іваничука «Орда». *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2008. № 25. С. 32–36.
78. Федорів Р. Магія старого пергаменту: [Про творчість укр. письменника Р. Іваничука]. *Жовтень*. 1983. № 12. С. 95–107.
79. Шевченко А. Духовний вимір прози Р. Іваничука. *Дивослово*. 1999. № 5. С. 54–58.
80. Шевченко Т. Кобзар. Київ : Дніпро, 1972. – 699 с.